

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ:
ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ
ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

**Харків
«Факт»
2020**

УДК 1:37.01:378

С 89

*Монографія рекомендована до друку рішенням Вченої ради
Одеської державної академії будівництва та архітектури
від 19 грудня 2019 р., протокол № 5*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Осіпова Т. Ю., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

Плавич В. П., доктор філософських наук, кандидат юридичних наук, професор, академік, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Халапсіс О. В., доктор філософських наук, професор кафедри соціальних-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

*Г. Я. Врайт, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова, І. А. Кадієвська,
Ю. М. Пазиніч, О. Б. Петінова, Д. Б. Свириденко*

С 89 Сучасні тенденції у філософії освіти: європейські практики та національні перспективи: монографія (рукопис) / Г. Я. Врайт, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова, І. А. Кадієвська та ін. Харків: Факт, 2020. 120 с.

ISBN 978-966-637-935-4

У монографії здійснюється науково-методологічний аналіз сучасних тенденцій у філософії освіти як у Європі, так і в національному просторі. Перспективи нової освітньої парадигми досліджені в контексті вирішення концептуальних протиріч глобалізаційного та національного розвитку. Феномен освіти проаналізований як один із найважливіших чинників гуманізації суспільства, провідний засіб отримання доступу до інших соціокультурних сенсів та джерел реалізації особистості.

Представлені в монографії результати дослідження носять конструктивний теоретичний та практичний характер і можуть бути використані при розробці й організації науково-освітнього процесу.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів.

ISBN 978-966-637-935-4

© Г. Я. Врайт, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова,
І. А. Кадієвська, Ю. М. Пазиніч,
О. Б. Петінова, Д. Б. Свириденко, 2020

© Одеська державна академія будівництва
та архітектури, 2020

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: НОВІ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	4
1.1. Гуманізація та гуманітаризація як новий вектор розвитку української освіти.....	4
1.2. Концептуальні засади реалізації ідеї безперервної освіти.....	15
1.3. Економічна освіта та виховання як стратегічні ресурси формування нової економічної людини в сучасному українському суспільстві.....	34
РОЗДІЛ II. СВІТОВЕ ТА УКРАЇНСЬКЕ ОСВІТНЄ МИРОБУДІВНИЦТВО: ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	61
2.1. Соціокультурна актуалізація проблеми освітнього миробудівництва.....	61
2.2. Феномен «розділеного університету»: до питання щодо реінтеграції українського освітнього простору.....	66
2.3. Глобальна освітня політика у галузі миробудівництва та світовий досвід її реалізації.....	75
РОЗДІЛ III. ФІЛОСОФІЯ КАЙДЗЕН У РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНО- ПРОФЕСІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	89
3.1. Освітній аудит як механізм упровадження філософії кайдзен у процес професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих технічних навчальних закладах.....	90
3.2. Змістове ядро впровадження ощадливого виробництва у навчальний процес вищого технічного навчального закладу.....	99
3.3. Лін-освіта у вищому технічному навчальному закладі в умовах транзитивної економіки.....	108

1.3. Економічна освіта та виховання як стратегічні ресурси формування нової економічної людини в сучасному українському суспільстві

Долаючи гостру політичну кризу, що відобразилась на всіх сферах суспільного життя, українці намагаються знайти свій новий шлях у майбутнє, орієнтуючись на цінності європейської цивілізації. Соціальний інститут освіти був і є визначальним чинником політичної, наукової та соціально-економічної життєдіяльності суспільства, засобом формування світоглядних ідеалів й життєвих прагнень економічної людини. Державна освітня політика повинна враховувати світові тенденції її розвитку, соціально-економічні, технологічні й соціокультурні зміни, які відбуваються не лише в Україні, але й в усьому цивілізованому світі. Освіта є єдиною спеціалізованою підсистемою суспільства, цільова функція якої співпадає з метою суспільства. Якщо різні сфери і галузі господарства виробляють певну матеріальну і духовну продукцію, а також послуги для людини, то через соціальний інститут освіти відбувається виховання та навчання самої людини, здійснюється вплив на її інтелектуальний, моральний, соціальний, психічний, естетичний і фізичний розвиток. Освіта – це основний агент соціалізації особистості, який і визначає її провідну соціальну функцію.

Найважливішим стратегічним ресурсом формування нової економічної людини в Україні з розвиненим економічним мисленням є економічна освіта. Економічна освіта входить в цикл суспільно-економічних дисциплін навчального плану здобувачів вищої освіти, який ми вважаємо необхідним застосовувати в умовах конкретної соціокультурної ситуації. Студенти повинні мати чіткі уявлення про наукові та соціальні закономірності розвитку економіки. Це є важливим для розбудови України як європейської держави. Застосування на практиці економічної освіти допоможе в майбутньому отримати економічні ефекти щодо формування людського капіталу, іншого (більш європейського) ставлення українців до страхування, рекреації та свого буття в цілому.

У Національній доктрині розвитку освіти відзначається, що освіта є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової

життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства [21]. В умовах сьогодення саме економічна освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Кожен індивід включений до економічної сфери життєдіяльності, яка є визначальною в сучасному житті. Економічні закономірності іноді здаються мало не містичними силами, але насправді формують наше життя. Ми шукаємо не лише «точки» нашого економічного зростання, але і точки зростання духовних сил суспільства. В Україні має бути створена така економічна система, що здатна забезпечити стійке зростання народного добробуту, гідне життя для всіх і кожного. Перехід України до ринкових відносин розкриває економічну свободу особистості, сприяє реалізації соціальних, економічних і духовних інтересів, виступає одночасно і основою для зростання національного багатства. Економічна освіта XXI століття виступає конструктивною установкою в умовах масової індивідуалізації соціуму, її модернізація повинна враховувати в цілісному вигляді всі три часові прояви – минуле, сьогодення і майбутнє. Високоосвічена нова економічна людина – це виклик часу. Стан економічної освіти в глобалізованому світі залежить від якості державної економічної політики. Держава разом з бізнесом і суспільством повинні чітко сформулювати її цілі та пріоритети для створення сприятливих умов підготовки конкурентоспроможних фахівців на ринку праці. Соціальні освітні інститути мають готувати нову економічну людину, здатну відповісти на виклики XXI ст., до яких людина повинна бути готовою. Як сказав В. Кремень – «...майбутнє – за індивідами, які активно мислять, які зуміють умонтуватися в системи штучного розуму» [17], однак при цьому не забудуть, що вони – люди. Коли ми ведемо мову про нову економічну людину, то, звичайно не можемо обійти стороною поняття «інновація», яке є неоднозначним. Під інноваціями розуміють і впровадження нових ідей, технологій у виробництво; і управління галуззю, підприємством; в іншому аспекті інновація – це нововведення, яке ще недостатньо поширене в суспільній діяльності чи виробництві. Інновацією також вважається кінцевий результат впровадження наукового технічного прогресу з метою здобуття соціального, політичного, економічного, науково-технічного

або іншого результату. І, без сумніву, нове застосування наукових, культурних, технічних, економічних знань також є інновацією.

До проблем інновацій в освіті та інноваційної освіти зверталися ряд дослідників та вчених, зокрема, І. Вакарчук, Д. Дзвінчук, В. Кремень, В. Куценко, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, А. Сбруєва. Інновації в економічній освіті – це та суспільно-необхідна творча діяльність, без якої вже не можуть результативно відбуватися суспільні процеси в Україні в рамках глобалізації. Тенденції та перспективи розвитку освіти пов'язані з технологіями, що сприяють створенню економічних знань, управлінню ними, їх поширенню, доступу до них і контролю за їх засвоєнням. Розв'язання цих завдань вимагає зміни підходів до підготовки фахівців, використання нових моделей навчання. При цьому найбільшу актуальність нині мають підходи, пов'язані з самореалізацією.

Важливою характеристикою сучасних освітніх соціальних інститутів є діяльність в умовах постійних соціально-економічних змін. Чинником підвищення ефективності їх діяльності є розвиток підприємницької поведінки в менеджерів освітніх організацій, що забезпечуватиме не лише здатність до швидкої адаптації, а й до уміння проводити цілеспрямовані планові зміни та інновації. Так, готовність до інновацій (інноваційність) є інтегративною характеристикою, яка виражає здатність економічної людини генерувати та впроваджувати в життя нововведення з вираженим ефектом «корисності». Для розбудови українського суспільства на шляху до євроінтеграції необхідною характеристикою нової економічної людини є готовність до інновацій. В результаті емпіричних досліджень, проведених під егідою лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, було констатовано наступні результати: більше, ніж у половини менеджерів освітніх організацій рівень розвитку інновацій є низьким (55,6 %), середній рівень розвитку цієї характеристики представлений у 42,2 % освітян, і лише 2,2 % опитуваних мають високий рівень розвитку готовності до інновацій; високий рівень готовності представлений, здебільшого, у жінок, які мають досвід роботи до 10 років, жоден з опитуваних зі стажем роботи більше, ніж 15 років, не отримав високих показників досліджуваної характеристики, що ж стосується низького рівня готовності до інновацій, тут найбільшою мірою представлені чоловіки зі стажем роботи від 15 до 25 років [16, с. 140 – 141]. Представлені показники свідчать про те, що чим

старші люди, тим вони є більш консервативними і не готовими до сприйняття інновацій.

Проблеми освіти невідривно пов'язані з людинознавством, усвідомленням ролі економічної людини в соціальних процесах. Збагачуючись надалі новим змістом, поняття «економіка» наприкінці ХХ ст. вживається у таких основних значеннях: як народне господарство певної країни загалом або окрема його сфера; як певна сукупність економічних відносин між людьми, яка утворюється в процесі господарської діяльності, тобто виробництва продуктів і послуг, обміну ними, розподілу благ та їх споживання; як наукова дисципліна, певна система економічних наук, яка вивчає закони та закономірності господарської діяльності людей, розвитку певних економічних систем [11]. Економічна освіта ж розглядається як міждисциплінарна галузь, що досліджує всі рівні навчання дітей, молоді, дорослих у співвідношенні з іншими секторами (здоров'я, інфраструктура, розвиток приватного сектора тощо). Освітяни аналізують фактори, що визначають чи формують освіту і вплив, який має освіта на людей, суспільство і економічні системи, в яких вони живуть.

Сьогодні основними завданнями економічної освіти є:

- у сфері навчання: засвоєння учнями систематизованих знань, умінь, навичок економічної діяльності; вироблення економічної свідомості, світогляду переконань; набуття умінь і навичок самостійного оволодіння й застосування економічних знань, аналізу та оцінки економічних явищ і процесів);
- у сфері самопізнання: осмислення свого індивідуального економічного потенціалу, формування стійких навичок свідомої економічної поведінки й мислення, позитивних особистих якостей, вироблення активної життєвої позиції), самореалізація;
- у сфері мотивації: розвиток пізнавального інтересу до проблем економіки, формування постійної потреби в економічних знаннях, прагнення до цивілізованого підприємництва, що повинно стати засобом соціального захисту, адаптація молоді до ринкових умов господарювання).

До освітньо-економічної проблематики в своїх наукових розвідках звертались вчені різних галузей науки, опираючись на системи поглядів та цінностей, що нерозривно пов'язані з економічною ситуацією в країні. Серед них можна назвати такі імена як

Є. Борінштейн, Е. Гансова, А. Єрмола, А. Кавалеров, І. Мисик, С. Ніколаєнко, М. Цибра та ряд інших. Кожен з них звертався до окремих аспектів освітньої проблематики та вніс вагомий доробок у розробку даного питання. Проблеми підвищення якості університетської освіти в епоху формування інформаційного суспільства, співвідношення традиціоналістських та модерністських цінностей в сучасному українському суспільстві, роль соціологічного моніторингу в цьому процесі, розглядались в наукових доробках О. Лісеєнко.

У вітчизняній та зарубіжній соціально-філософській науці останнього десятиріччя широко представлені дискусії щодо розв'язання проблем відповідності освіти вимогам суспільства, яке перебуває під впливом процесів глобалізації, значна кількість праць українських дослідників присвячена постнеокласичним трансформаціям освіти та впливу синергетичних ідей на модернізацію сучасної системи освіти. Науково-технічну революцію як каталізатор змін в суспільній свідомості та Університет як чинник культури аналізує в своїх наукових розвідках В. Попков. А. Кавалеров та В. Кавалеров зазначають, що в сучасному світі, в епоху інформатизації відбувається переосмислення відношення до освіти: від звичайної передачі знань, їх засвоєння ми отримуємо нові цінності в цій сфері діяльності. В силу нового економічного відношення починають діяти ринкові закони, згідно яких освіта стає не просто етичною настановою, а значним економічним важелем діяльності держави та навіть всього суспільства. Як предмет економічного дійства освіта є складовою інформсоціуму та основою цивілізаційного розвитку [12, с. 8].

А. Сбруєва говорить про виникнення явища «глобалізації освіти» як процесу конвергенції принципових засад освітньої політики національних держав у низці параметрів, зокрема, таких, як цілі та стратегії розвитку освіти, зміст освіти, способи та критерії оцінки ефективності освітніх систем; визначити головні аспекти впливу глобалізації на розвиток освітніх процесів, зокрема, політичний, економічний і культурний. Політичний аспект впливу глобалізації освіти визначається поширенням ідей неолібералізму на освітню політику значної сукупності держав. Економічний – полягає в її перетворенні на «предмет міжнародної торгівлі». Інструментом проникнення ринкових механізмів у сферу освіти стала розробка та введення в дію в рамках СОТ Генеральної угоди про торгівлю

послугами. В основу угоди покладений принцип підтримки однаково сприятливих умов для експорту та імпорту послуг у всіх країнах – членах СОТ. Це означає, що Генеральна угода про торгівлю послугами відкриває нові можливості для інвестицій у сферу освіти, для отримання від неї прибутків та для інтернаціоналізації освіти [25, с. 137].

Філософсько-педагогічний аспект формування економічної освіти та аксіологічну парадигму сучасної освіти досліджували такі вітчизняні науковці як О. Варецька, Б. Дратвер, С. Капіруліна, Л. Кириленко, Л. Крупська, В. Назаренко, Н. Пасічник, Л. Пужайчерета, І. Пархоменко, В. Садкіна, О. Сухова; О. Юхимович, І. Тимченко та інші. Приділяється увага проблемам теорії і практики економічної освіти в працях С. Клепко, Н. Кодак, О. Корнева, О. Левченко, Г. Муценка, М. Максимова, М. Маленка, А. Філіпова, А. Фелечко. Серед науковців, які зверталися до аналізу взаємозв'язків між філософією освіти та економічною сферою буття людини можна назвати такі імена як О. Будник, Г. Баликін, В. Сафронова, та ряд інших. Так, зокрема, О. Будник в монографії «Етноекономічна компетенція школяра» аналізує структуру етноекономічної компетенції людини, представляє результати дослідження соціально-педагогічного досвіду формування економічних знань і вмінь української дитини, наводить орієнтовний зміст, педагогічні засоби й методи етноекономічного виховання учнів загальноосвітньої школи, а також обґрунтовує провідні ідеї етноекономічного розвитку дітей та молоді в умовах української діаспори [6].

Г. Баликін у своїх працях на основі аналізу та узагальнення теоретичних підходів та прикладних методів управління розвитком освіти запропонував комплекс економічних методів, моделей та механізмів державного регулювання економічних процесів у сфері надання освітніх послуг та управління розвитком освіти, що забезпечує підвищення соціально-економічної ефективності та стійкий розвиток системи освіти країни в умовах ринкового господарства. З цілого ряду освітньо-економічних питань автор виокремлює ті, що пов'язані з економікою системи освіти як галузі національної економіки, з її управлінням та розвитком в організаційно-економічному плані. Він приходить до висновку про те, що методологія й організаційно-економічні механізми управління розвитком освіти мають достатньо універсальний характер та можуть бути організовані для будь-яких типів підсистем та освітніх установ [3].

Особливий інтерес, з нашої точки зору, представляє монографія І. Каленюк, в якій висвітлюються важливі проблеми формування і подальшого розвитку потенціалу національної освіти України, досліджується в соціально-економічному аспекті сутність освіти, її роль як одного з найважливіших чинників сталого соціально-економічного розвитку суспільства. Необхідність та механізм підвищення ефективності використання освітнього потенціалу країни автор розкриває через такі складові як організація, управління та фінансування освіти [13].

В роботах О. Аксьонової, Т. Гільберт, Г. Думанської, О. Юхимович та ряду інших неодноразово висувалась ідея здійснення витрат на підвищення кваліфікації робітника в якості капіталу, що представляє собою комплекс державних проектів не стільки в умовах цілеспрямованої перепідготовки спеціалістів, але і як комплексне вивчення особистості працівника в умовах його професійної діяльності. Н. Синицька особливу увагу приділяє освіті як фактору якості людського потенціалу. Значний вклад в розвиток соціально-філософської концепції освіти здійснила І. Г. Мисик, що присвятила свої наукові розвідки комунікативній динаміці сучасної освіти, організації підготовки вчителів в аспекті інноваційного концепту в українській освіті, післядипломній педагогічній освіті в Україні в системі безперервної освіти, специфіці філософствування в аспекті освіти, тощо.

Дотичною до проблеми економічної освіти є наукова праця І. Аносова «Сучасний освітній процес: антропологічний аспект», в якій підіймається питання гуманізації та демократизації суспільства; автор акцентує увагу на зростанні соціальної ролі особистості, інтелектуалізації праці, швидкій зміні технологій в світі, які вимагають створення нових умов, за яких народ стане нацією, що постійно навчається. В наш час визначальною стає концепція безперервної освіти: її вважають вирішальним фактором у перегонах між цивілізацією та катастрофою. Антропологічна орієнтація нової системи освіти зумовлюється тенденціями прискореного розвитку сучасного суспільства. Освіта ж розглядається автором як спосіб оволодіння ефективними засобами отримання інформації та набуття навичок самоосвіти [2].

Економічне життя суспільства – це повсякденна діяльність людей, які створюють матеріальні та духовні блага для задоволення

своїх потреб. Л. Пужайчереда зазначає, що історія розвитку економічної освіти в Україні пройшла декілька періодів. Перший період (1991 – 1993 рр.) характеризувався пошуком змісту, форм, методів викладання економіки; для нього була характерна відсутність логічно побудованого курсу економіки, навчальної та методичної літератури, невисока загальна економічна культура населення. Другий (1994 – 2000 рр.) – період формування, розвитку й накопичення навчального та кадрового потенціалу, матеріальної бази, досвіду викладання економіки, розроблено проекти Концепцій економічної освіти і Державного стандарту загальної середньої освіти з економіки, видано перший підручник. Третій (2001 – 2004 рр.) – період масового запровадження вивчення економіки в середніх закладах освіти, Міністерство освіти і науки України ініціювало створення декількох варіантів програм обов'язкового предмета «Основи економіки», відкриваються ліцеї та гімназії, починають працювати школи з поглибленим вивченням економічних дисциплін. Четвертий (з 2005 р.) період формування безперервної шкільної економічної освіти, яка реалізується через вивчення економіки на початковому, середньому, допрофільному і профільному рівнях [24, с. 4 – 5]. Загальні економічні знання потрібні кожному незалежно від професійного та життєвого вибору. Принципові зміни в економіці, науці, техніці, у соціальних відносинах та суспільній думці зумовлюють зміни в освіті, які диктує сьогодення, тому економічна освіта – це вимога часу [30, с. 12]. Для формування нової економічної людини економічна освіта повинна бути наскрізною.

Українські дослідники виокремлюють 5 етапів економічної підготовки. Дошкільна економічна освіта (в сучасному дошкільному навчальному закладі передбачає ознайомлення кожної дитини з навколишнім предметним світом як світом матеріальних цінностей (які створені працею людей, мають вартість, їх можна купити, продати, обміняти, подарувати, тому їх потрібно берегти та раціонально використовувати; дитина поступово опановує економічну природу речей, що оточують людину, засвоює поняття, що відображають взаємодію людей («мій», «моє», «дам»)), оволодівають первісними формами економічної поведінки). Здається, що економіка та дошкільне виховання є далекими один від одного, однак, якщо її розглядати як галузь розумного ведення «домашнього господарства», то вона є невід'ємною складовою. Так, наприклад, парціальна програма «Економічна освіта змалку» запроваджена в дошкільному навчальному

закладі «Золота рибка» № 13, м. Енергодар. Саме дошкільний вік є найсприятливішим для формування різних якостей особистості, зокрема, бережливості та економності. Дітей в ігровій формі знайомлять з деякими складовими сімейного бюджету, наприклад, пенсією, зарплатою, стипендією; закріплюють уявлення про доходи, витрати, їх різноманіття, тощо [23, с. 46; 227].

Навчання в початкових класах за змістом економічної освіти включає формування навичок раціонального господаря та споживача, розвиток творчих здібностей дитини, пробудження пізнавального інтересу до економічних знань. Економічна освіта починається в сім'ї. Учні розуміють значення природних багатств, отримують елементарні уявлення про види власності, сімейні доходи й витрати, кишенькові гроші й раціональне їх використання, вартість шкільного майна. Освоюють такі терміни як власність, виробництво, торгівля, товар, гроші, ціна, ринок, підприємець. Увага сконцентрована на вихованні в дітей ощадливості, охайності, працьовитості, поваги. Їм прищеплюють елементарні навички праці. Тому для цієї групи дітей пропонується навчальний предмет з назвою «Економічна азбука», вивчення якого включає в себе ігри, екскурсії. Зміст економічної освіти в початковій школі та пріоритети її формування досить детально розглядає О. Мельникова. Дослідниця відзначає, що аналіз навчальних програм з економіки для початкової школи довів, що на сьогодні економічна освіта молодших школярів в Україні тільки формується, а тому потребує розробки єдиних стандартів, однак не вирішеними залишаються питання навчально-методичного забезпечення економічної освіти у початковій школі [20].

Навчання в 5–7 класах характеризується процесом переходу учнів від індуктивно-практичного до усвідомленого словесно-економічного мислення. Діти вивчають курс «Економіка родини», основи якого закладалися на попередніх етапах. Чим старшими стають наші діти, тим активніше вони можуть брати участь в організації домашнього господарства (розподіл сімейного бюджету, складання меню, допомога по господарству, тощо). Виробляється ціннісне ставлення до продуктів людської праці, до часу, до здоров'я, до орієнтації школярів на професію. Учні знайомляться з усіма видами заощаджень, способами їх захисту. Розмірковують над потребами і шляхами їх задоволення. Оперують такими поняттями, як «вартість», «собівартість», «рентабельність», «прибуток», «приватизація»,

«зарплата», «ефективність». Відбувається безпосереднє знайомство з процесом виробництва.

Економічна освіта 8–9 класів має свою специфіку. У цьому віці в дітей підвищуються почуття впевненості в собі, здійснюється формування погляду на себе як на «повноправну особистість». Разом із тим підлітки цієї вікової групи усвідомлюють, що для втілення їхніх прагнень їм не вистачає знань. Як показують дослідження, серед так званих «проблем життя» переважають питання економічного характеру. Слід також мати на увазі, що в 15 – 16 років пробуджується «професійна самостійність». Більш активне спілкування з ровесниками, зі старшими за себе людьми поза школою, бесіди в сім'ї про характер праці, рівень заробітної плати об'єктивно розширюють світогляд учнів. У них з'являється власна думка про особливості розвитку держави, її економічного стану. Але це поки що буденна свідомість. Завдання економічної освіти полягає в тому, щоб розуміння підлітками економічної дійсності значною мірою ґрунтувалося на науковому пізнанні багатогранності економічного життя. Учні оформляють кореспонденцію, складають ділові папери, знайомляться з діловими переговорами, відстоюють свої права.

Навчання у випускних класах характеризується значним розширенням розумового кругозору старшокласників, появою в них потреби теоретично обґрунтувати різноманітність конкретних фактів і звести їх до деяких загальних регулятивних принципів. Учні повинні отримати знання з питань заснування та здійснення власної справи, ознайомитися з особливостями підприємницької діяльності. Головним змістом економічної освіти випускників шкіл має бути формування в учнів якостей, притаманних будь-якому учаснику ринкових відносин: діловитості, організованості, підприємливості. Цей процес має регулюватися державою. В принципі, ми б ще доповнили зміст загальної економічної освіти темами «Закони грошей», «Фінансове забезпечення життя», «Фінансове інтернет-шахрайство», тощо. Обов'язковим елементом економічної освіти має бути етичний компонент, зокрема, соціальна християнська доктрина, та теми, спрямовані на розвиток еколого-економічної свідомості.

У вищій освіті відбувається завершення освітнього циклу і формується фахівець, одна з головних компетентностей сучасного фахівця – економічні знання, які поєднуються з уміннями їх застосовувати в різних умовах професійної діяльності; гнучкість в

організації робочого процесу (вміння працювати як індивідуально, так і колективно; здатність швидко освоювати нові технології), мобільність, володіння навичками самоосвіти; здатність здійснювати творчу і дослідницьку діяльність; вміння адаптуватись до змін в ринковому середовищі. Український дослідник Л. Малімон серед професійно важливих якостей керівників-управлінців в ході емпіричного дослідження виокремив 5 блоків: суспільно-політична обізнаність, професійні вміння, організаторські якості, інтелектуальні характеристики, ставлення до людей, загальна трудова активність [19, с. 104].

Вища освіта України потребує реформ як у фінансуванні, так і в менеджменті. В Україні виникає реальна загроза знецінення диплому, перетворення його на папірець, адже, якщо освіта буде фінансуватись за залишковим принципом, то таких фахівців ми і будемо отримувати. Держава скорочує фінансову підтримку вищої школи. Навіть найпрестижніші університети зайняті підвищенням економічної ефективності своєї діяльності. Комерційні міркування стають провідними в академічних справах. Лише небагатьом освітнім установам вдається забезпечити адекватний прибуток в нових умовах, більшість опиняється в катастрофічній ситуації, особливо з підвищенням цін на комунальні платежі. Однією з проблем українських вишів є й те, що в останніх і надалі намагаються давати знання, а не виробляти навички. В умовах ринкової економіки та жорсткої конкуренції важливо не лише надавати «солідний багаж» знань, а й готувати молодь до життя, формувати ринкову ментальність, розвивати в них нову економічну людину. Важливою передумовою конкурентоспроможності національної системи освіти є традиція ґрунтовної та якісної освіти. На сьогодні завданням є збагачення змісту економічної освіти практичними аспектами. Навчальні програми мають відповідати потребам ринку праці та вимогам роботодавців.

Економічна освіта сприяє розвитку комунікаційних здібностей, вмінню розв'язувати конкретні життєві ситуації, підвищенню рівня компетентності учня як особистості та громадянина. Вивчення економіки в школі виступає потужним засобом стимулювання бажання стати активним суб'єктом економічних відносин, розпочати власну справу. Викладання економіки, на наш погляд, має відбуватись інтегровано. Так, наприклад, на уроках української мови учні розглядають, як правильно заповнювати ділові папери; криві попиту,

пропозиції, рівноважну ціну можна вивчати на уроках математики; економічну термінологію загальноприйняту в усьому світі – на уроках англійської мови; історичні типи економічних систем та вплив економічного розвитку на політику – на уроках історії; раціональне використання природних та людських ресурсів – на уроках географії. Найбільш яскраве вираження інтегрованого навчання економіки зустрічається в початковій школі [8, с. 18].

Наведемо приклади впровадження в навчальний процес авторських програм з основ економічних знань в школах м. Харкова, в яких цей предмет вивчається вже з початкової школи. Вчителі опираються у своїй діяльності на ряд навчальних програм, зокрема, «Основи економічних знань для молодших школярів», метою якої є формування економічного мислення і виховання культури поведінки школярів в умовах ринкового суспільства. Дітей знайомлять з такими економічними категоріями як економіка, потреби, блага, економічні ресурси, обмеженість і проблема вибору, альтернативні вартість та витрати, спеціалізація, обмін, гроші, натуральне й товарне господарство [5]. «Експериментальна програма з економіки для учнів 1 – 12 класів», основний принцип побудови програми – безперервність і послідовність засвоєння економічних категорій, таких як потреби, їх різноманіття, економіка в школі, ресурси, обмін, гроші. Розглядаються питання виробництва як основи економіки, праці як основного економічного ресурсу [9]. «Економіка для молодших школярів», розроблена Т. Гільберг відповідно до концепції особистісно орієнтованого підходу до навчання призначена для учнів 3 – 4 класів загальноосвітніх навчальних закладів [15]. Автор пропонує вивчати вже у початковій школі питання торгівлі, сімейного господарства, бюджету сім'ї, державних витрат (пенсій, стипендій) тощо. «Початки економіки», автором якої є О. Варецька, передбачає вивчення загальних економічних явищ, у тому числі реальних проблем розвитку економіки, її майбутніх потреб і врахування аспекту духовності. Економічні концепції підібрані відповідно до невеликого життєвого досвіду, розумових здібностей дітей молодшого шкільного віку, які можуть бути застосовані у їх житті, а також сприяють засвоєнню учнями реального мінімального обсягу знань. Це, зокрема, такі поняття, як ринок, потреби, блага, попит, гроші, валюта, заробітна плата, банк, грошова система, тощо [8].

В м. Тернопіль з 2000 р. успішно функціонує спеціалізована ЗОШ I ступеня повного дня з поглибленим вивченням основ економіки, у 2003 р. школа набула статусу експериментального майданчика обласного рівня з питань формування економічного мислення; до навчального плану включені курси «Азбука економіки», що вивчається за розділами «Самопізнання», «Ділове спілкування», «Партнерство», «Буквар економіки»; серед форм організації навчання – дискусії, ділові ігри, тренінги, дитячі проекти на теми «Як досягти успіху», «Тернопіль – місто майбутнього», «Податки очима дітей», тощо. Серед почесних нагород – «Навчальний заклад. Формування ділової сучасної людини шляхом економічної освіти та виховання» (2006 р.), «Школа громадянського становлення» (2010 р.), «Лідер сучасної освіти» (2016 р.). Серед популярних дитячих ігор – «Знайди гривні», «Хто що виготовив?» [26].

Як ми бачимо, зміст тем досить обширний, проте, як показує практика, рівень економічних знань випускників загальноосвітніх шкіл свідчить, що економічна освіта перебуває ще в процесі свого становлення й потребує вдосконалення. Адже набуття учнями базових економічних знань у старшій школі не вирішує проблеми адаптації в ринкових умовах, бо вони мають теоретичний і несистемний характер, відірвані від реальної економічної дійсності, недостатньо розвинений рівень економічного мислення, тому учні не можуть протистояти явищам ринкового середовища. Дискусійним залишається питання і щодо віку, з якого необхідно починати ознайомлювати дітей з економічними проблемами. Завдання економічної освіти – не «штампувати» економістів, а готувати нових економічних людей. Економіка, як предмет вивчення, має навчати жити разом, і справа не в тому, що суверенітет кожного економічного агента при прийнятті ним рішення – одна з аксіом поведінкової моделі сучасної економічної теорії, а мультикультурність – наслідок; глобалізація, трансконтинентальний обмін – це домінуюча тенденція сучасної економіки, і будь-яка освічена людина повинна розуміти сучасний зміст цих понять, й при цьому не обов'язково освоювати «пташину мову» економістів. Л. Гребньов в статті «От «человека в экономике» к «экономике в человеке»» пише: «внешним по отношению к предмету является уже начавшийся в мировом образовании переход к технологиям, ориентированным на компетентностный подход. Его главный смысл – превращение в массовое «дело» красивых старых

«слов»: навчаючийся – не стільки посуд, котрий надо заповнити, скільки факел, котрий надо зажечь» [10].

Глобалізація, про яку ми вже говорили вище, представляє собою складний багаторівневий та багатогранний процес закономірних якісних перетворень у світовій економіці та у всіх інших сферах буття особистості на основі усупільнення виробництва, поглиблення інтеграційних процесів у результаті безпрецедентного зростання і прискорення міжнародних переміщень товарів, послуг, капіталів, широкого розвитку новітніх інформаційних технологій, глобальних телекомунікаційних мереж, розвитку інформаційного суспільства. Глобалізація є не тільки специфічною формою ущільнення соціального і освітнього простору, а й процесом нелінійного розгортання соціальної творчості та життєтворчості індивідів. Зміна ідей, знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна людського покоління. Філософія глобальної освіти покликана створити нову модель взаємодії педагога і учня та спрямована на розробку й впровадження нових педагогічних взаємин між суб'єктами освітнього процесу, що є одним із найважливіших завдань соціального інституту освіти в умовах глобалізації.

Стрімкі соціально-політичні зміни останніх років, що посилюються глобалізаційними чинниками, далеко не завжди раціонально оцінюються. Замість зближення, взаєморозуміння та процвітання ми спостерігаємо поглиблення протистоянь, посилення напруги, економічне розмежування. Соціальний інститут освіти опинився на рубезі протистоянь між викликами глобалізації та внутрішніми політичними та економічними суперечностями. У традиційних філософських засадах соціального розвитку освіта розглядається як процес передачі знань, навичок, досвіду, культури від покоління до покоління, при цьому акцентується увага на минулому, яке в процесі навчання передається сучасникам. Вирішувати глобальні й інші проблеми за допомогою такого роду освіти в умовах нелінійного розвитку постіндустріального суспільства практично неможливо. Як стверджує відомий дослідник та один з авторів філософії сталого розвитку А. Урсул, сьогодні освіта ізолюється від активної участі у антикризовій діяльності та не сприяє виживанню людства. У зв'язку з цим науковець обґрунтовує необхідність «випереджаючої» освіти, тобто освіти, що розвивається більш швидкими темпами в усіх відношеннях [27].

Випереджаюча економічна освіта ефективно сприяє подоланню застарілих стереотипів у свідомості людей, формуванню нової системи світоглядних цінностей і орієнтацій, що передбачає високу відповідальність за збереження життя на планеті. Зміни, які відбуваються нині в природі й суспільстві, вимагають всебічного розкриття діалектичного принципу універсальної взаємозалежності й взаємозв'язку явищ дійсності. Проблеми збереження національної, культурної, релігійної ідентичності в період глобалізації активно обговорюються науковцями й практиками, зокрема, в педагогічній освіті – системі професійної підготовки спеціалістів, причетних до навчання й виховання молодого покоління.

Глобалізація економічної освіти тісно пов'язана з інтернаціоналізацією. Зокрема, на відмінність між цими поняттями вказує М. Канаєв; науковець відзначає, що інтернаціоналізація – це розширення двосторонніх та багатосторонніх зв'язків і контактів між навчальними закладами різних країн на основі рівноправного та взаємовигідного співробітництва. Її мета – підвищення ефективності освітньої й науково-дослідної роботи, в ідеалі доведення її до кращого світового рівня, розширення мобільності викладацького й учнівського (студентського) персоналу. У глобалізації ж не існує рівності. Натомість є підпорядкування освіти «інтересам могутніх іноземних транснаціональних корпорацій, які нав'язують свої стандарти навчання, свою мову спілкування, не враховуючи національні особливості, витісняють національну мову – носіїв самобутніх культур» [14, с. 26]. Гострота, суперечність та складність проблематики глобалізації полягає також у тому, що до постійних суперечок між «ринковиками» і «державниками» додалась необхідність визначити і теоретично обґрунтувати реакцію держави на численні виклики глобалізації, що виникають за межами країни, і здебільшого залишаються поза межами контролю національних механізмів регулювання. Освіта породжує косвені ефекти у формі екстерналій, які можуть мати грошове та негрошове вираження. Зокрема, негрошові екстерналії можуть набувати різних форм – форму соціальної толерантності, участі в процесі демократизації суспільства, солідарності на національному та міжнародному рівні. Швидкість глобалізаційних процесів настільки висока, що одні лише ринкові регулятори у традиційних системах, середньо- і слабorozвинутих країн не можуть забезпечити досягнення оптимальних результатів за межами індивідуальних учасників – на рівні

галузі чи пов'язаної групи галузей, регіону чи національної економіки в цілому. Господарські об'єкти не завжди встигають адаптуватись до змін, що відбуваються, і правильно на них реагувати, виникає необхідність у механізмах узгодження інтересів різнорівневих учасників процесу з метою досягнення результатів, оптимальних з позиції національної економіки в освітньому просторі.

Відмінність у підходах до глобалізаційних впливів виявилась на рівні як державної політики, так і науково-теоретичних розробок науковців. В Україні, визнаючи незворотність глобалізаційних та інтеграційних впливів на формування політики, загалом переважають обережні підходи та оцінки щодо включення країни в глобальні процеси. Базовим положенням є те, що українська економіка ще не відповідає жорстким вимогам світової конкуренції, тому переважна більшість теоретичних і практичних положень стосовно поглиблення інтеграції економічної освіти в міжнародний економічний освітній простір піддається критиці.

Останнім часом у світі спостерігаються досить суттєві зрушення стосовно побудови та організації освітнього процесу. Економічна освіта є необхідною в контексті тих тенденцій, які стрімко поширюються пор всьому світові. Так, стала новиною пропозиція докорінної зміни системи освіти в Фінляндії, яка вважається однією з кращих в світі. У рейтингах з оцінки освіти ця країна за якістю освіти входить в десятку найпрестижніших. Однак місцева влада вирішили влаштувати справжню революцію в шкільній системі. Глава Департаменту освіти Хельсінкі Марьо Кіллонен пояснює зміни тим, що є школи, в яких викладають старомодним способом те, що було актуальним на початку 1900 рр. Але потреби зараз змінилися, і ми повинні створити щось придатне для XXI століття. Замість окремих предметів (фізики, хімії, географії тощо) пропонується вивчати події і явища в міждисциплінарному форматі. Так, наприклад, Друга світова війна буде розглядатися з точки зору історії, географії та математики. Така система вводиться для старшокласників починаючи з 16 років. За задумом, учень повинен буде сам вибрати, яку тему або явище вивчати, виходячи з уявлень про їх необхідність для подальшого життя. Змінюється традиційний формат спілкування «вчитель – учень» на спільну роботу в невеликих групах і обговорення проблем. Фінська система освіти заохочує роботу в колективі, а тому зміни в роботі

торкнуться і викладачів. Повністю оновити систему планується до 2020 року [28].

Сьогодні в умовах глобалізаційних процесів в Україні освіта повинна реформуватися як за змістом, так і за формою. Для формування нової економічної людини необхідно здійснювати перетворення в змісті, починаючи вже з дитячого садка та молодшої школи. До речі, за кордоном, вже представлені перші неординарні школи, зокрема, наприклад, плавуча школа на воді в Марокко (Лагос, Нігерія), школа-клуб в Копенгагені (Данія), школа з індивідуальним підходом до навчання в Австралії, де освітній процес здійснюється в невеликих групах, диференціювання дітей за індивідуальними нахилами, всі учні проходять індивідуальну програму, яка коригується вчителями та їх батьками; школа, де вчать тому, чим ти хочеш займатися (США), дітей навчають тільки тому, що їм реально знадобиться в житті. За цією програмою в країні працюють вже 55 навчальних закладів. У таких школах відходять від традиційного підходу до навчання, розвиваючи в дітях гнучкість розуму, акцентуючи увагу на впровадження в програму новітніх технологій, вивчають 3D-модельовання, щоб будувати будиночки для ігор, учні мають свій «плей-лист» щоденних завдань в айпадах тощо. Навчання об'єднує участь і креативність, спрямована на те, щоб діти ніколи не втрачали інтересу і хотіли присвячувати навчанню якомога більше часу. Школярі займаються проблемою поліпшення переробки відходів, будують тривимірну модель Нью-Йорка і роблять безліч інших речей. До речі, Зелена школа у Франції вся засаджена рослинами, вважається, що школярам слід якомога більше часу проводити на свіжому повітрі, адже сидіння в заповнених класах йде на шкоду не тільки здоров'ю, але і настрою. У гарну погоду уроки проводяться прямо на газонах [1].

В Україні працюють ряд навчальних закладів, спрямованих на підготовку дитини до майбутньої професії за системою франчайзингу, який, до речі, останніми роками активно розвивається. Це спосіб організації бізнесу, при якому франчайзер – компанія-власник, пропонує незалежному бізнесмену чи компанії право на продаж товарів і послуг в обмін на зобов'язання продавати ці товари чи послуги у відповідності з розробленою логістикою (з дотриманням якісних характеристик, технології виробництва, за чітко розробленою схемою, під певним товарним знаком, в чітко встановленому місці). Франчайзинговий пакет представляє собою повну бізнес-систему, що

дає можливість без попереднього досвіду та знань працювати у відповідній сфері бізнесу. Наприклад, школа вивчення англійської мови Helen Doron, школа ментальної арифметики «Соробан». Єдина в Україні Бізнес-школа для дітей і підлітків 7 – 17 років «Mini boss», пропонує у програмі 24 предмета для особистісного зростання дитини і набуття навичок підприємця. Школа створена в 2000 році після отримання високих результатів в ході проведення наукового експерименту по впровадженню курсу «Бізнес-клас» (економіка + психологія) в програми звичайних загальноосвітніх шкіл. З 2002 р. Бізнес-школа «Mini boss» функціонує як автономна школа інтенсивного інтелектуального, особистісного, творчого і спортивного розвитку дитини. Інноваційна освіта XXI століття. У програмі навчання 22 дисципліни, що вводяться поступово в міру розвитку особистості: технологія розкриття талантів, особистісний ріст, сімейна економіка, риторика, психологія, мікроекономіка, проектний менеджмент, основи презентації, філософія, макроекономіка, ділова English, міжнародна економіка, курс інвестування, курс дизайну, курс креативу тощо [4].

Комп'ютерна академія «Шаг» пропонує унікальні програми підготовки вже з 4 класу школярів за модулями «Програмування роботів», «Веб-дизайн» тощо. Серед популярних бізнес-шкіл можемо ще назвати Креативну академію IWonder, школу бізнесу та розвитку для підлітків Start Now, Креативну міжнародну дитячу школу, Школу юного бізнесмена, Центр розвитку підлітків «Kidbi», Дитячу школу підприємництва та лідерства «Kids» Навчання спрямоване на розвиток економічного мислення, формує економічну культуру. Всі подібні програми платними, від 850 до 5000 грн. за місяць, тому, на жаль, через матеріальні нестатки дозволити собі навчання в таких школах можуть далеко не всі.

Бюджетним варіантом для формування фінансової грамотності дітей є Школа фінансового успіху (для дітей від 6 до 17 р.) від ПриватБанку. Освітня програма «ЮніорБанк» стартувала в 2009 р. в Україні. Сьогодні ЮніорБанк працює в Україні та Латвії, об'єднуючи понад 500 000 школярів. У 2012 р. ЮніорБанк було визнано однією з найбільш корисних освітніх програм України в рамках міжнародної виставки «Освіта та кар'єра», яку щороку проводять Міністерство освіти і науки та Національна академія педагогічних наук України. Вперше золоту медаль за розробку методики навчання в школах отримала банківська програма, що стала сьогодні однією з

наймасовіших освітніх ініціатив в Україні. При оформленні Юніоркартки кожен клієнт може безкоштовно відвідувати ігрові практичні заняття, на яких можна познайомитись з роботою банківських спеціалістів, навчитись користуватися Картками та інноваційними сервісами, взяти участь у бізнес-квесті та дізнатися про сучасні банківські технології; безкоштовно відвідувати інтерактивні заняття з фінансової грамотності [29].

Не викликає заперечень той факт, що економічна освіта не може впроваджуватись без економічного виховання, вони між собою тісно пов'язані, й тому ми їх розглядаємо в комплексі. Економічне виховання має бути систематичним, цілеспрямованим, направленим на формування економічного мислення, вироблення рис економічно вихованої особистості, що відповідають природі ринку. Економічне виховання як організована педагогічна діяльність, має бути спеціально продуманою системою роботи, спрямованою на формування економічної свідомості. Економічне виховання є наскрізним, здійснюється на всіх основних предметах в школі, а також в процесі позакласних виховних заходів, присвячених обговоренню конкретних проблем економіки. Значна увага в системі економічного виховання має приділятися зустрічам з роботодавцями, які можуть в процесі бесід розказати, який працівник їм потрібен, і чого вони чекають від молодого покоління. Зміст економічного виховання в різні історичні періоди детермінується потребами суспільно-економічного розвитку суспільства. Економічне виховання виступає одночасно, з одного боку, феноменом суб'єктивного самовиявлення індивідуальності, проявом економічної свободи, феноменом власного активно-творчого, особистісного прояву, а з іншого – суспільно-історичною необхідністю. Боротьба, протистояння, взаємодія, взаємодоповнення й гармонія цих тенденцій – рушійна сила становлення нової економічної людини як результат вирішення суперечностей між потребами суспільства України XXI століття та певним рівнем наявної економічної вихованості.

Не можна говорити про економічну освіту й виховання ринкової особистості, не досліджуючи індивідуальних особливостей та не враховуючи їх ролі у цих процесах. У відповідності з даними психологічної науки, будь-якій людині властиві 3 основні форми психічних явищ: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості. Саме психічні властивості і називають індивідуально-психологічними особливостями особистості. Темперамент є

вродженим, і проявляє тип вищої нервової діяльності в поведінці та діяльності людини: це індивідуально-психологічна властивість, через яку і в якій проявляється сила, рухливість та зрівноваженість нервових процесів. Темперамент виявляється через такі ознаки як активність та пасивність, рухливість та легкість адаптації у змінних умовах. Однак, у той же час як він є динамічною характеристикою психічної діяльності, темперамент не визначає сам по собі спрямованість людини, її прагнення та ідеали, її духовне життя, в якому в тій чи іншій мірі відображується оточуюча дійсність. Основними і більш значимими властивостями можна назвати переконання, здібності, знання, волю, характер. До речі, характер, хоча і виступає цілісним утворенням, складається з окремих ланок (чи компонентів), які характеризують ті чи інші риси у поведінці людини. За словами І. Павлова, «...если брать определенные черты характера отдельно, определить его невозможно. А поэтому нужно взять систему черт и в этой системе разработать, какие черты выдвигаются на первый план, какие еле-эле проявляются...» [22, с. 564]. Риси характеру економічної людини формуються як результат життєвого впливу, виховання, освіти, соціалізації в цілому, можна формувати потрібні риси характеру, які в подальшому забезпечуватимуть активну участь економічної людини у вирішенні практичних задач, які ставить ринок та конкурентне середовище. Слід підкреслити, що важливим завданням виховання нової економічної людини має стати виховання людяності та гуманізму, що передбачає етичні аспекти отримання максимальної корисності. Соціальна цінність нової економічної людини визначається не лише тим, що вона являє собою в певний момент, а й закладеними в ній можливостями подальшого розвитку й вдосконалення. Будь-яка економічна діяльність є складною, і висуває певні вимоги до людини, якщо ж цим вимогам відповідає система властивостей особистості, людина може на високому рівні цю діяльність здійснювати, отримуючи необхідний результат.

Здібності – це одна із важливих індивідуально-психологічних особливостей особистості, яка визначає успішність навчання та виконання особистістю певної діяльності. Здібності тісно пов'язані зі всіма сторонами життя людини, з її фізичними та психічним станом в цілому. Коли в економіці йде мова про робочу силу (як одну з ключових категорій цієї науки), то під нею розуміється здатність до праці, яка представлена сукупністю фізичних та духовних здібностей, які має

організм, і які людина може використати в процесі вироблення певного продукту. Звичайно ж, люди відрізняються між собою за здібностями, і завдання сучасної системи економічної освіти та виховання – розвивати їх на такому рівні, щоб кожен зміг реалізувати себе в ринковому середовищі, знайти свою «нішу», яка буде для неї комфортною. Таким чином, розвиваючи здібності людини, система економічної освіти допоможе людині обрати «своє місце» в житті, в якому її здібності й можливості відповідають одне одному не лише об'єктивно, але й у власних уявленнях.

Однією з індивідуальних особливостей людини виступає інтерес як специфічне відношення особистості до об'єктів в силу їх життєвої значимості та емоційної привабливості. Формування інтересів відбувається з усвідомлення потреб чи суспільного обов'язку. Нова економічна людина має різні інтереси, однак центральним прагматичним інтересом в житті має бути забезпечення особистісного благополуччя та благополуччя своєї сім'ї. Та країна буде сильною, в якій середній прошарок населення є найчисельнішим в суспільстві, ромбовидна соціальна структура передбачає невелику кількість бідних і багатих, більшість членів суспільства мають середній достаток, що дає змогу самоактуалізуватись в різних сферах, отримуючи прибуток, якого вистачає на матеріальне забезпечення себе та своєї родини. Відповідно і країна, в якій забезпечені громадяни, буде сильною і займе чільне місце у міжнародному співтоваристві. Інтересами визначаються риси характеру людини, її воля, і саме остання дає можливість людині свідомо контролювати свою діяльність і активно її спрямовувати для досягнення поставленої мети. До вольових якостей особистості слід віднести цілеспрямованість, рішучість, ініціативність, настирливість, наполегливість, хоробрість, – і їх необхідно розвивати. Особистість формується лише у соціальному процесі, соціальні умови детермінують її властивості. Соціальний досвід ми не можемо отримати у спадок в прямому значенні слова, адже людина отримує у «спадок» при народженні лише комплекс задатків, які можна розвивати шляхом власного соціального досвіду. Економічна людина набуває характеристик лише в процесі активної «зовнішньої» економічної діяльності, однак разом з тим це відбувається завдяки її «внутрішній» суб'єктивній активності, в результаті якої вона себе сама конструює. Тому суспільство не є по відношенню до економічної людини деякою «зовнішньою субстанцією»: немає суспільства поза індивідами, і немає

індивідів без суспільства. Однак ринкове суспільство не є просто сукупністю індивідів, які перебувають у хаотичному русі: формуються відповідні соціальні відносини, соціальні інститути, в рамках яких можна зрозуміти місце, зміст і форму діяльності конкретного представника. Соціальне спілкування, в процесі якого формується ринкова особистість, є основною сферою її ж прояву. По відношенню до економічної людини конкурентне ринкове середовище виступає як зовнішня сила лише в тому розумінні, що джерело її формування знаходиться в тих ринкових суспільно-економічних відносинах, в яких вона опиняється, коли вступає на шлях самостійного життя. Ці соціальні відносини стають внутрішнім змістом економічної людини, вони формують її психологію, погляди, стимулюють економічну поведінку. Соціальність особистості веде до формування її суспільних рис. Економічна людина – це своєрідне дзеркало свого часу. Так, сучасна економічна людина – це дзеркало XXI ст., вона втілює у собі природу конкретно-історичного соціального середовища України. Людина живе у суспільстві собі подібних, взаємодіє з ними, дії однієї людини стають «енергією зовнішнього подразнення» для інших, які реагують на них, – виникає стереотип дій, обумовлений об'єктивними закономірностями буття – природою та соціальним середовищем. Багаторазове повторення дій викликає «динамічний стереотип» економічної поведінки. Індивідуальні психофізіологічні риси призводять до укріплення індивідуальних властивостей, які роблять кожного представника унікальним та неповторним в життєвому досвіді, знаннях, уміннях та поведінці. Прояв та розкриття талантів і здібностей економічної людини залежить від соціальних умов, характеру суспільства, економічної поведінки.

Перехід української економіки до ринкових форм викликав значні зміни в змісті суспільних дисциплін. Упродовж тривалого часу економічна освіта перебувала в ізоляції від світової економічної науки і практики її викладання, належним чином не впроваджувалася. Щоб здійснити економічні реформи, держава має залучити молоде покоління до економічних знань, які б дали змогу осмислено сприймати події, що відбуваються в країні. Формування нового економічного мислення стало в нинішніх умовах соціальним замовленням.

Система економічної освіти в Україні віддзеркалює складність соціально-культурної ситуації, в якій опинилась країна. Це відбулося внаслідок не тільки політико-економічних змін останніх років, але й

глобальної гуманітарної кризи, спричиненої масовими міграційними процесами, втратою національної самобутності, привнесення ззовні чужих життєвих ідеалів, цілей, орієнтирів. Проблема інновацій в економічній освіті набуває особливої актуальності в XXI ст., яке характеризується стрімкою динамікою змін, трансформаціями у різних сферах буття й життєдіяльності особистості та суспільства. Інноваційне економічне мислення, інноваційна економічна діяльність, нова економічна культура, які формуються та розвиваються в рамках економічної освіти та виховання, набувають надзвичайного значення для сучасного фахівця, для нової економічної людини. Для реалізації цієї мети необхідно постійно оновлювати засоби і методи пізнавальної діяльності, актуальність яких в глобалізованому світі зумовлюється постійним оновленням, осмисленням навколишньої дійсності, сучасними соціальними викликами, трансформацією економічної діяльності та внесенням нових елементів в парадигму освіти XXI ст. Спроможність особистості до продуктивної діяльності, до можливості адаптуватись в нових ринкових економічних умовах відповідно до своїх нагальних потреб дає їй можливість створити умови для змін і переходу до нового рівня у різних сферах соціокультурного буття.

Ринкове господарювання потребує новаторів, ініціативних, творчих особистостей. А тенденції серед сучасної молоді досить невтішні: відбувається моральна деградація. Результати суперечливі: соціологічні дослідження переконують, що у свідомості сучасної молоді формується тип особистості, характерний для західного суспільства — особистості, яка насамперед цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті залежать саме від неї, а з іншого – традиційні українські цінності, які формувались століттями, відходять на другий план, і переміщуються в периферію. Так, система освіти пропагує виховання патріотизму в сучасній молоді, а життєві реалії свідчать про переміщення цієї цінності в «хвіст» ціннісних орієнтацій. Орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями, а з іншого – формується людина-еготист, яка переступає через усе заради досягнення своєї мети. Нова економічна людина повинна поєднувати споживчі та традиційні цінності в своїй життєвій орієнтації, однак для цього необхідно сформуванню нову систему світобачення та світорозуміння, основою якої має нова стратегія просвіти в соціальному ринковому господарстві. Витрати здійснюються один раз, а окупують себе

протягом декількох циклів виробничого процесу. Стратегія розвитку економічної освіти повинна бути спрямована на перетворення цієї галузі в детермінанту стійкого соціально-економічного росту країни. Зміст економічної освіти в рамках особистісно-орієнтованого навчання повинен включати вектор «Нова економічна людина».

Висновок. Соціально-економічні зміни в Україні, шлях та орієнтація на розбудову соціально-орієнтованої ринкової економіки ставлять перед нашим суспільством завдання сформувати у молоді ринкову економічну культуру. Це сприятиме проведенню та впровадженню ефективної економічної діяльності. Економічна людина повинна володіти необхідними економічними знаннями, вміннями, навичками, досвідом, мати високий рівень страхової культури. Сучасна економічна людина в Україні – підприємець за типом мислення, якому притаманні здатність до економічного вибору, вміння ефективно використовувати ресурси, економічна активність, яка виражається в індивідуальній самостійності в процесі прийняття рішень, в організації виробництва, в особистій відповідальності за результати своєї економічної діяльності.

Економічна сфера життєдіяльності є невід'ємною частиною нашого сучасного життя. Ми шукаємо не лише «точки» нашого економічного зростання, але і точки зростання духовних сил суспільства. Економічна сфера суспільства виступає детермінантою всіх соціальних процесів в їх історичному розвитку, вона дає можливість прослідкувати все багатство цілісної життєдіяльності особистості, без постійного процесу виробництва суспільство взагалі та особистість зокрема не могли б розвиватися. Економічна освіта в Україні набуває високого статусу в рамках загальнодержавної політики, це пов'язано як і з нагромадженням інформації в різних сферах діяльності особистості, так і безпосередньо із зовнішніми змінами в суспільстві – новими культурними тенденціями, новими економічними орієнтирами. Економічна сфера життя суспільства і освіта дуже тісно пов'язані між собою, і цей зв'язок представляє поле для комплексного міждисциплінарного осмислення тих тенденцій, які відбуваються в сучасній Україні й торкаються трансформаційних процесів у всіх сферах життя.

Філософія здатна на конструктивний пошук інноваційних стратегій в освіті, має здатність врахувати при формулюванні даних стратегій специфіку становлення інформаційного суспільства,

прийняти до уваги особливості впливу феномену глобалізації на суспільство і окремо взятую особистість, здійснювати продуктивний пошук основ міжкультурної комунікації та теоретично вирішувати інші нагальні проблеми сучасної освіти. Інноваційний характер освіти має стати важливим інструментом в підготовці економічної людини. Економічна освіта України відіграє вирішальну роль в соціалізації економічної людини та виступає стратегічним ресурсом її формування. Економічна людина в Україні – це продукт сучасного капіталістичного суспільства. Формування економічного мислення є соціальним замовленням. Проблеми економічної освіти невідривно пов'язані з людинознавством, усвідомленням ролі особистості в соціальних процесах та в економіці в цілому. Через соціальний інститут освіти відбувається трансляція, «накладання» загальнодержавної моделі економічної культури на окрему особистість; він виконує найважливішу місію – формує нове покоління нашої держави, нову економічну людину, – здатну до інновацій, загальнокультурну та високоморальну, адже розуміння людини не лише як засобу, але й мети економіки стає більш органічним для сучасних тенденцій економічної науки. Однією з головних базових компетенцій сучасної освіти, як загальної, так і професійної, є «навчання бути», тобто оволодіти здатністю існувати раціонально, морально, виживати усвідомлено й самостійно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 15 необычных школ, круче которых только Хогвартс. URL: <https://forum.md/ru/2471726> (дата обращения: 5.02.2017).
2. Аносов И. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект: монографія. Київ, 2003. 391 с.
3. Балькин Г. А. Управление развитием образования: организационно-экономический аспект. Москва, 2003. 428 с.
4. Бизнес-школа «Мини-босс». URL: www.miniboss.com.ua (дата обращения: 23.02.2017).
5. Божко О. Програма з курсу «Основи економічних знань» // Початкова освіта. 2003. № 31 (223). С. 2 – 3.
6. Будник О. Б. Етноекономічна компетенція школяра: монографія. Київ, 2008. 200 с.

7. Варецька О. В. Застосування міжпредметних зв'язків програмового курсу початкової школи з економікою // Початкова школа. 2005. № 10. С. 17 – 20.

8. Варецька О. В. Програма курсу за вибором з економіки «Початки економіки» для початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів. Запоріжжя, 2008. 28 с.

9. Власенко Т. П. Експериментальна програма з економіки для учнів 1-12 класів // Географія та основи економіки в школі. 2002. № 5. С. 4 – 14.

10. Гребнев Л. От «человека в экономике» к «экономике в человеке» // Вопросы экономики. 2006. № 11. С. 46 – 58. URL: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/74335379> (дата обращения: 12.12.2015).

11. Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 1 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ, 2000. 864 с.

12. Кавалеров А. І., Кавалеров В. А. Освіта у філософському дискурсі // Освіта та економіка: у пошуках діалогу. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практ. конф. (Одеса, 5 – 7 квітня, 2012 р.). Т. 2. Одеса, 2012. С. 8.

13. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізми розвитку. Київ, 2001. 326 с.

14. Канаев Н. М. Глобализация и высшее образование. Взгляд из ЮНЕСКО // Философия образования. 2005. № 1 (12). С. 26 – 31.

15. Книга вчителя економіки: довідково-методичне видання / упоряд. Н. В. Бескова, В. М. Проценко. Вид. 2-ге, доповн. Харків, 2006. 272 с.

16. Креденцер О. В. Інноваційність як важлива характеристика підприємницької поведінки менеджерів освітніх організацій // Актуальні проблеми розвитку організаційної та економічної психології в Україні. Тези Всеукраїнського конгресу з організ. та економ. псих. (Кам'янець-Подільський, 29 червня – 2 липня 2011 р.). Київ, Кам'янець-Подільський, 2011. С. 140 – 141.

17. Кремень В. Майбутнє – за індивідами, які активно мислять, які зуміють умонтуватися в системи штучного розуму. URL: http://dt.ua/EDUCATION/vasil_kremen_maybutne__za_individami,_yaki_aktivno_mislyat,__yaki_zumiyut_umontuvatisya_v_sistemi_sh-50461.html (дата звернення 04.04.2016).

18. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ, 2005. 200 с.

19. Малімон Л. Я. Проектування процедури експертного оцінювання професійно важливих якостей керівника в системі державного управління // Актуальні проблеми розвитку організ. та економ. психол. в Україні. Тези Всеукраїнського конгресу з організ. та економ. псих. (Кам'янець-Подільський, 29 червня – 2 липня 2011 р.). Київ, Кам'янець-Подільський, 2011. 190 с.

20. Мельникова О. В. Зміст економічної освіти в початковій школі та пріоритети її формування в Україні // 36. наук. праць Харківського нац. педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Економіка. 2010. Вип. 10. С. 84 – 88.

21. Національна доктрина розвитку освіти. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. (дата звернення: 23.04.2014).

22. Павловские среды: протоколы и стенограммы физиол. бесед / отв. ред. акад. Л. А. Орбели. В 3 т. Т. 2: Стенограммы 1933–1934 гг. 1949. 625 с.

23. Пасічник Н. Формування економічної культури школярів, як умова розвитку цивілізованих ринкових відносин // Економіка в школах України. 2007. № 4. С. 45 – 47.

24. Пужайчереда Л. М. Становлення шкільної економічної освіти в Україні // Економіка в школах України. 2011. № 1. С. 10 – 12.

25. Сбруева А. А. Глобалізація освіти // Енциклопедія освіти / голов. ред В. Г. Кремень. Київ, 2008. С. 136–137.

26. Тернопільська спеціалізована загальноосвітня школа I ступеня повного дня з поглибленим вивченням основ економіки. URL: <http://economic.school-info.te.ua/>. (дата звернення: 17.05.2016).

27. Уреул А. Д. Концепция опережающего образования и устойчивое развитие // Наука и образование в интересах устойчивого развития. Москва, 2006. С. 180 – 185.

28. Финляндия станет первой страной, которая отменит все школьные предметы. URL: <http://www.nasha.lv/POPULYARNOE-V-INTERNETE/1/12005/Finlyandiya-stanet-pervoj-stranoj-kotoraya-otmenit-vse-shkolnye-predmety> (дата обращения: 23.02.2017).

29. ЮніорБанк. URL: <https://juniorbank.com.ua/about> (дата звернення: 17.05.2016).

30. Юхимович О. Система безперервної шкільної економічної освіти // Географія та основи економіки в школі. 2007. № 2. С. 8 – 12.

НАШІ АВТОРИ

1. **Врайт Галина Яківна** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (1.1).
2. **Губань Радим Васильович** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2.1, 2.2., 2.3).
3. **Єрмакова Світлана Станіславівна** – доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури (3.1, 3.2, 3.3).
4. **Кадієвська Ірина Аркадіївна** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури (1.1).
5. **Пазиніч Юлія Миколаївна** – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (1.2).
6. **Петінова Оксана Борисівна** – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (1.3).
7. **Свириденко Денис Борисович** – доктор філософських наук, доцент, професор кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2.1, 2.2, 2.3).

Наукове видання

**Г. Я. Вraith, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова, І. А. Кадієвська,
Ю. М. Пазиніч, О. Б. Петінова, Д. Б. Свириденко**

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ
ПРАКТИКИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Українською мовою

Формат 60 x 84/16. Ум. друк. арк. 6,98. Зам. №10-

Видавництво «Факт»

Україна, 61166, м. Харків, вул. Бакуліна, 11, оф. 2-26.

+38(057)760-47-16, publish_fakt@ukr.net,

www.fakt.kh.ua

Свідоцтво про держреєстрацію: серія ДК № 3172 від 22.04.2008 р.

Виготовлено у ФОП В. С. Гудзинський

Україна, 61072, м. Харків, вул. 23-го Серпня, 27.

+38(057)340-52-26.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХК № 269 від 23.11.2010.